

SOLIDARITĀTES NODOKLIS JEB “BEZGALĪGAIS STĀSTS” LATVIJAS GAUMĒ

ALISA LEŠKOVIČA, ZAB “SORAINEN” zvērināta advokāte

2017.gadā lielu sabiedrības uzmanību izpelnījās Latvijas Republikas Satversmes tiesā skatītās lietas par Solidaritātes nodokļa likuma normu atbilstību Latvijas Republikas Satversmei. Jau no solidaritātes nodokļa ieviešanas idejas rašanās dienas tas plašsaziņas līdzekļos un publiskajās tērzētavās dēvēts par “bagātnieku nodokli”. Kas īsti ir šis nodoklis, un kāda būs tā nākotne?

2015. gadā valdība, veidojot kārtējā gada valsts budžetu, secināja, ka tajā trūkst apmēram 40 milj. eiro, tādēļ ministrijām tika uzdots trūkstošo summu rast. Lielā steigā, neņemot vērā sociālo partneru iebildumus un ierosinājumus, tika izstrādāts Solidaritātes nodokļa likums (Likums) ar mērķi ieviest nodokli, kas atgādīnātu valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI), tomēr iegūtos līdzekļus novirzītu nevis speciālajā budžetā, bet gan valsts pamatbudžetā.

Latvijā, lai ierobežotu izmaksas pabalstos un pensijās, ieviesti t.s. VSAOI “griesti”. Proti, personas, kuru ienākums pārsniedz konkrētu līmeni (no 2019.gada – 62,8 tūkst. eiro), vairs nemaksā sociālās iemaksas no summām, kas pārsniedz noteikto.

Ekonomiskās krīzes laikā, atceļot “griestus”, valdība veiksmīgi papildināja budžeta ieņēmumus. Šādi varētu rīkoties vienmēr, rodoties vajadzībai papildināt budžetu, ja vien ar “griestu” atcelšanu nebūtu saistīta būtiska problēma – valstij jānodrošina sociālā nodrošinājuma līmenis atbilstoši veiktajām VSAOI, t.i., tiem, kas maksā vairāk, ir tiesības arī vairāk prasīt – lielākus pabalstus un pensijas.

Tādēļ valsts izlēma rīkoties viltīgi – neatcēl VSAOI “griestus”, bet ienākumiem virs tiem piemērot solidaritātes nodokli (SN), tādējādi nodokļu maksātājiem (tāpat kā ekonomiskās krīzes laikā) maksājot VSAOI no visiem ienākumiem, bet valstij papildus neko pretī viņiem nedodot.

Paredzot, ka šāds regulējums varētu radīt sociālo partneru un nodokļu maksātāju iebildumus, valsts nolēma

Likuma mērķi un anotācijā noteikt, ka iekasēto nodokli izmantos “valsts iedzīvotāju pieaugošo sociālās aizsardzības un nevienlīdzības mazināšanas vajadzību finansēšanai”, t.i., šo naudu tērēs pabalstos tiem, kam tas visvairāk nepieciešams.

Tomēr patiesībā iekasētā nauda netika izmantota šim cēlajam mērķim – neatradās līdzekļi ne vismazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas – aizbildnībā esošo bērnu – uzturēšanas palielināšanai (45 eiro pabalsts nebija mainīts jau 20 gadus!), ne citām mazāk aizsargātajām personu grupām. Naudu izmantoja iemaksu palielināšanai Ziemeļatlantijas līguma organizācijas jeb NATO budžetam, tādēļ deputāti SN pat iesauca par “kara nodokli”.

Lai gan arī valsts aizsardzība ir svarīgs mērķis sabiedrības labklājības nodrošināšanai, tomēr šī situācija uzskatāmi parāda, kā likumdevējs pieņem likumus, slēpjoties aiz cēliem (bet nepatiesiem) attaisnojumiem.

DAŽI IR VIENLĪDZĪGĀKI

SN bija tipisks “gribējam kā labāk, sanāca kā vienmēr” gadījums. Steigā pieņemtajam Likumam bija būtiski trūkumi, par kuriem likumdevējs negribēja runāt, norādot, ka visu iebildumu pamatā ir nevēlēšanās maksāt lielākus nodokļus, bet citādi nodoklim nav ne vains.

Lai gan SN tika pasniegts un iekasēts kā VSAOI, tas neietekmēja ne pabalstu, ne pensiju apmēru. Tas bija kā ziedošanas valstij, un rezultātā personas, kas veiktu maksājumus visa darba stāža periodā (40 gadus), saņemtu 2–10 reizes mazāku pensiju nekā tie, kas maksāja nodokli no pilna atalgojuma tikai vienu gadu (piemēram, 1996.gadā).

Turklāt, SN ietekmēja tikai nelielu nodokļu maksātāju daļu un tikai tos, kas saņēma ienākumus no algas. Nodoklis neietekmēja tos, kas saņēma ienākumu no kapitāla (akcijas, nekustamais īpašums, ieguldījums zeltā, dividendes utt.), kas ir lielākā daļa turīgo cilvēku. SN neskāra arī pašnodarbinātos, lai gan tie bija (un ir arī šobrīd) Likumā norādīti kā nodokļa maksātāji. Tādēļ atsevišķi bēdīgi slavenie maksātnespējas administratori un tiesu izpildītāji, kas gadā pelnīja miljonus, SN nemaksāja, bet sociālo izmaksu solidārā segšanā piedalījās tikai ar minimālo algu. Vai to var nosaukt par taisnīgu ienākumu pārdali visas sabiedrības labā?

Papildus jānorāda, ka nodokļa likme svārstījās robežās no 25,50% līdz 35,09% un bija atkarīga nevis no ienākumu apmēra, bet gan tādiem apstākļiem kā vecums vai veselības stāvoklis. Proti, pensijas vecumu sasniegušais SN maksātājs veica ievērojami mazākus nodokļa maksājumus, salīdzinot ar pārējiem SN maksātājiem, arī tad, ja viņa ienākumi bija būtiski lielāki (piemēram, pensijas vecumu sasniedzis nodokļa maksātājs ar 500 tūkst. eiro ienākumiem gadā maksāja ievērojami mazākus nodokļus nekā SN maksātājs ar 50 tūkst. eiro gada ienākumiem). Tāpat arī ārzemnieki var Latvijā gūt lielus ienākumus, tomēr SN nemaksāt.

Nodoklis veicina arī dubultās nodokļa aplikšanas situācijas. Proti, darbiniekam strādājot dažādās valstīs, algas daļai var tikt piemērots nodoklis divas reizes – Latvijā un citā valstī.

Nevarētu arī teikt, ka SN ir pietiekami skaidrs un atbilst tiesiskās drošības principam, jo tā izpildes forma rada jautājumu, kas tas ir pat nodokli. Ministrijas un iestādes šo nodokli sauca dažādi – gan par iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN), gan progresīvo likmi, gan VSAOI līdzīgu nodokli u.tml. Tiesā ministriju pārstāvji aizstāvējās ar jau ierasto frāzi: “Ja būs problēmas, tad arī domāsim un risināsim!”

Turklāt SN ieviešana nebija arī ekonomiski pamatota, jo tika radīta motivācija nemaksāt lielas algas, lai gan Latvijā nav ne tiesiska, ne ekonomiska pamata šādai situācijai. Arī uz Latvijas Republikas Satversmes tiesas (ST) sēdēm pieaicinātie eksperti apliecināja, ka no ilgtspējīgas ekonomiskās attīstības viedokļa šāda situācija ir ļoti bīstama visai sabiedrībai, jo samazinās valsts konkurētspēja (sk. ST 2017.gada 6.septembra sēdes stenogrammu).

VAI SAPRĀTĪGS KOMPROMISS?

2017.gadā likumdevējs tomēr veica grozījumus Likumā, nodokļa iekasēšanas kārtībai gan paliekot nemainīgai. 2018.gadā darba devējam un darba ņēmējam no visas algas ienākumiem tāpat kā iepriekš bija jāmaksā VSAOI – attiecīgi 24,09% un 11%. SN, kas tika iekasēts kā VSAOI no ienākumiem virs

” Likuma mērķis – mazināt sociālo nevienlīdzību – netika panākts, jo ar solidaritātes nodokļa ieviešanu “mazturīgajiem” naudas vairāk nekļuva

55 tūkst. eiro gadā, tika izlietots galvenokārt pašas fiziskās personas – nodokļa maksātāja interesēs (iepriekš šī nodokļa maksātājs vispār nesauņēma nekādu labumu), proti:

- 4% tika novirzīti personas iemaksām tās izvēlētajā privātā pensiju fonda pensiju plānā (3.pensiju līmenī);
- 6% tika novirzīti personas valsts fondēto pensiju shēmā (2.pensiju līmenī);
- 10,50% (t.i., darba ņēmēja likmes daļa pēc 0,50% atskaitīšanas veselības apdrošināšanai) tika ieskaitīti kā IIN avansa maksājums un ņemts vērā aprēķinātajā IIN (31,40%);
- pārējās iemaksas tika novirzītas valsts budžetā un izmantotas no valsts budžeta finansētajām vajadzībām un mērķiem.

Šķita, ka ar grozījumiem beidzot panākts taisnīgs risinājums – “vilks paēdis, un kaza dzīva”, tomēr jautājumi par šī nodokļa jēgu un nepieciešamību palika neatbildēti. Proti, Likuma mērķis – mazināt sociālo nevienlīdzību – netika panākts, jo ar SN ieviešanu mazāk turīgajai iedzīvotāju daļai naudas vairāk nekļuva. Savukārt mērķis – lai turīgākie maksā vairāk – tika panākts 2018.gadā, ieviešot progresīvo ienākuma nodokli.

SN JAUNAJĀ VEIDOLĀ – VAI TIEŠĀM?

Ar 2019.gadu spēkā stājās jaunie grozījumi Likumā, kas tika pieņemti, pamatojoties uz diviem ST spriedumiem (lietās Nr.2016-14-01 un Nr.2016-16-01). Atgādināšu, ka 2017.gadā ST atzina Likuma 6.pantu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (Satversme) 91.pantā paredzētajam vienlīdzības principam. Proti, ST uzskatīja, ka atšķirīgo likmju (t.i., kas svārstījās robežās no 25,50% līdz 35,09%) piemērošanai SN maksātājiem nav leģitīma mērķa. Ne nelielās administrēšanas izmaksas, ne mazais SN maksātāju skaits pats par sevi nevar pamatot atšķirīgu attieksmi pret vienādos apstākļos esošiem nodokļa maksātājiem. Tādēļ tiesa uzdeva likumdevējam līdz 2019.gada 1.janvārim šo situāciju labot, nosakot, ka šajā datumā Likuma 6.pants zaudēs spēku.

Izpildot ST spriedumos nolemto, likumdevējs noteica, ka turpmāk likme visiem SN maksātājiem būs vienāda – 25,50% – un tiks sadalīta:

- 14% apmērā – valsts pensiju speciālajā budžetā, t.i., 1.pensiju līmenī (negatīvā ziņā SN maksātājiem ir tā, ka SN vairs netiks ieskaitīts 2. un 3.pensiju līmenī);
- 10,50% apmērā – IIN kontā Valsts kasē (VK) (kā iepriekš tiks ieskaitīti kā IIN avansa maksājums un ņemts vērā aprēķinātajā IIN (31,40%));
- 1% apmērā – veselības aprūpes pakalpojumu finansēšanai.

Darba devējs kā līdz šim aprēķinās VSAOI no darba ņēmējam izmaksātajiem ienākumiem. Savukārt darba ņēmēja ienākumiem sasniedzot “griestus” (no 2019.gada – 62,8 tūkst. eiro), Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) patstāvīgi pārskaitīs nodokli attiecīgajā VK un pensiju speciālajā budžetā.

Savukārt tiem SN maksātājiem, kuriem VSAOI tika aprēķināts pēc lielākās likmes (t.i., 93% SN maksātāju), VSAA līdz pēctaksācijas gada 1.jūnijam pārmaksāto SN atmaksās. Ja SN ir jāmaksā tikai vienai personai (piemēram, darba devējam vai pašnodarbinātajam), tad SN atmaksās šai personai. Ja SN ir jāmaksā gan darba devējam, gan darba ņēmējam, SN atmaksās darba devējam.

Diemžēl, ieviešot grozījumus Likumā, likumdevējs nav ieklausījies ST tiesneses Sanitas Osipovas atsevišķajās domās. Likumā arī šobrīd nav pamatojuma, kāpēc personas (darba ņēmēja) ienākuma nodokļa maksāšanas pienākums ir daļēji uzlikts arī darba devējam. Savukārt, saglabājot SN iekasēšanas kārtību (t.i., kā VSAOI), joprojām saglabājas situācija, ka SN var tikt attiecināts arī uz ikvienu “mazās algas” maksātāju, ja viņa darba ņēmējs gūst “lielus ienākumus”, strādājot pie vairākiem darba devējiem.

Proti, joprojām ir iespējamas situācijas, ka vienai personai, kura maksā savam darba ņēmējam atalgojumu zem 62,8 tūkst. eiro gadā, netiek paredzēts SN, bet otra persona, kura arī maksā savam darba ņēmējam atalgojumu zem 62,8 tūkst. eiro gadā, kļūst par SN maksātāju. Tādēļ Likums joprojām neatbilst Satversmes 91.pantam (t.i., neatbilst vienlīdzības principam).

Turklāt darba devējs var nemaz nezināt, ka kļuvis par SN maksātāju, jo visi dati par darba ņēmēja ienākumiem ir pieejami vienīgi VSAA. Kā norādīja tiesnese Osipova atsevišķās domās, šāda situācija pati par sevi neatbilst Satversmes 90.pantam, kurš noteic, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības. ST tiesnese norāda, ka vārds «tiesības» Satversmes 90.pantā ir lietots tā plašākajā nozīmē, tātad no šīs Satversmes normas izriet personas tiesības būt informētai arī par saviem pienākumiem. Tiesiskā demokrātiskā valstī nav pieļaujama tāda tiesiska pienākuma uzlikšana personai, par kura esību persona nezina.

Tādēļ vēl joprojām ir pamats uzskatīt, ka Likums (arī tā jaunajā veidolā) joprojām neatbilst Satversmei un var tikt apstrīdēts ST, bet jau uz cita pamata. Attiecīgi SN stāsts nav pabeigts un atgādina “bezgalīgo stāstu”.